

Pál Sokağı Çocukları

İsmail DOĞAN*

Özet

Pál Sokağı Çocukları dünya edebiyatının en popüler çocuk romanlarından biridir. Roman, dünya çapında ünlü bir drama yazarı olan Ferenc Molnár tarafından kaleme alınmıştır ve ünü diğer eserlerini geride bırakmıştır. Romanın basit, fakat ustalıklı kurgulanmış bir olay örgüsü vardır. Öykü, Budapeşte'nin kenar mahallelerinden birindeki iki çocuk çetesi arasındaki mücadeleyi anlatır; mücadelenin asıl amacı, içerisinde ölümsüz roman kahramanı Nemeček'in de bulunduğu çetenin oyun alanı olarak kullandığı arsayı diğer çocuk çetesine kapturmamaktır. Yazar, çocuklara bu öykü üzerinden dayanışma, bağımsızlık ve özgürlük kavramlarını, idealler uğruna mücadele etmeyi öğretmek ister. Bu yazının amacı, romanın neden dünya çapında bu denli rağbet gördüğünü aydınlatmaktır.

Anahtar Sözcükler: Ferenc Molnár, Çocuk Romanı, Macar Edebiyatı, Drama

The Paul Street Boys

Abstract

The Paul Street Boys is one of the most popular youth novels of world literature, which was written by the worldwide famous Hungarian drama writer Ferenc Molnár. The novel has a very basic and traditional theme, but it has also a skillful plot. The story tells of a struggle between two gangs of children in one of the suburbs of Budapest. The main objective of the struggle is to defend the playground against the other gang. The author of the novel wants to teach youth some important concepts such as freedom, independence, and solidarity and of course also to fight for their own ideals. The main aim of this paper is to set light to the question that how this novel was so popular worldwide.

Keywords: Ferenc Molnár, Youth Novel, Hungarian Literature, Dramatisation

* Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Hungaroloji A.B.D., dogan_ismail@hotmail.com

Macar edebiyatının dünya çocuk edebiyatına kazandırdığı en önemli eser olan *Pál Sokağı Çocukları* isimli çocuk romanı Ferenc Molnár (1878-1952) tarafından kaleme alınmış ve 1907 yılında yayımlanmıştır. Türkiye’de okur kitlesi *Pál Sokağı Çocukları*’yla özellikle Milliyet Yayınları’nın o mavi ciltli unutulmaz Çocuk Kitapları Serisi ile tanışmıştır. 60’lı ve 70’li yılların yayın patlamasının bir kazancı olacak, çoğu çocuk okur bu mavi ciltli kitapları romanda bahsi geçen o bir topak cam macunu gibi iyice çiğnedikten sonra başka arkadaşlarına devrederdi. Bu çeviri Gabriella Kálmán ve Hüsnü Mengeni’nin elinden çıkmıştır ve 1970 yılında basılmıştır. Kitabın Türkçe’ye ilk çevirisi ise 1944 yılında *Pál Sokağı’nın Çocukları* başlığıyla Necmi Seren tarafından yapılmış ve MEB Yayınları tarafından basılmıştır. Kitabın son çevirisi Tarık Demirkan tarafından yapılmış ve ilk baskısı 2009 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Başka çevirmenler tarafından da Türkçeye aktarılan kitap, değişik yayınevleri tarafından yapılan yüzlerce baskıya ulaşmıştır; dolayısıyla kitabın Türkçe çevirileri ve yayın maceraları da ayrı bir yazı konusu olabilecek kadar renklidir.

Ferenc Molnár’ın asıl soy ismi Neumann’dır ve Yahudi kökenlidir. O da yüzyılın dönümünde Macar toplumuna gönüllü olarak entegre olmuş, Macaristan’ın kültürel hayatına eklenmiş Yahudi yazarlardandır. Avrupa’da ve Amerika’da özellikle yazdığı piyeslerle ünlü olmuştur; 1909 yılında yayımladığı *Liliom* isimli tiyatro eseri büyük sükse yapmıştır. Tiyatro 1800’lü yılların ortalarından itibaren Orta Avrupa coğrafyasında büyük rağbet görüyordu, fakat tiyatro asıl altın çağını yüzyıl dönümünden 1900’lü yılların ortalarına kadar yaşayacaktır; drama yazarlığının bu dönemde popüler olması tesadüf değildir.

Macar piyesleri Almanya’da, Avusturya’da ve özellikle örneğin Molnár’ın eserlerinin toplu olarak yayımlandığı Amerika’da neredeyse aranan birer meta haline gelmiştir. Macaristan, Amerika’nın edebiyatçı elitlerinin tahayyülünde, dramının gerçek bahçesi olarak yaşar; popüler bir Amerikan romanında genç bir drama yazarı, kaleme aldığı oyunu tiyatro yöneticilerinin ancak ve ancak Budapeşte’den ya da Prag’dan gönderirse kabul edeceklerinden şikâyet ediyor. (Szerb 1992: 479)

Ferenc Molnár I. Dünya Savaşı sırasında Galiçya’da savaş muhabirliği de yapmıştır; romanda geçen “*Büyük savaflara tanıklık eden gerçek savaş muhabirleri, çarpışmaların kaybedilmesinde kargaşanın büyük rol oynadığını söylerler*” (2010: 184) ve “*Bu heyecan, cesur savaş muhabirlerinden öğrendiğimiz gibi, gerçek savaştaki askerleri de etkisine alan, çarpışma öncesinin heyecanıydı*” (2010: 135) ifadeleri savaş deneyimlerinin izlerini taşıyor. Molnár 1939 yılında, yükselen Nazi tehdidinden kaçarak önce Fransa’ya, ardından da İsviçre’ye sığınır ve en nihayet Amerika’ya göç eder ve burada, çok sevdiği vatanından uzakta, Central Park’ın hemen yanındaki, sürekli olarak ikamet ettiği Hotel Plaza’da 1952 yılında vefat eder (yazarın Amerika’daki hayatı hakkında bkz. Széchenyi 2009).

Hem yazımıza konu olan roman, hem de Molnár’ın hayatı dönemin toplumsal ve siyasi olaylarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. En iyi romanlar çalkantılı dönemlerin, toplumsal gerilimlerin ve hareketliliğin yoğun olduğu dönemlerin romanlarıdır; bunun

için 19. yüzyılda altın çağını yaşayan Rus romancılığını hatırlamak yeterlidir. 1848 yılında neredeyse tüm Avrupa'yı sarsan burjuva devrimleri, burjuvazinin 1789 devriminden beri kaydettiği yükselişin doruk noktasıdır ve bu tarihten itibaren Avrupa'daki toplumsal yapılanmanın lokomotif gücü, yükselen kapitalizmi ve sanayileşmeyi de hesaba katarsak, bu sınıf olacaktır. Macaristan'daki 1848 devrimi milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı bir seyir izlemiştir; dolayısıyla devrim, Habsburg büyük gücü tarafından bastırılmakta gecikmemiştir. 1848 yılından, 1867'de Avusturya ile Macaristan arasında tesis edilen "uzlaşma" arasındaki dönem her ne kadar bir baskı dönemiye de, özellikle 1867'den sonra, yani I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek olan "düalizm" devrinde Macaristan'daki toplumsal yapılanma artık geri dönüşü olmayan bir mecrada şekillenmeye başlamıştır. Serflik sisteminin kaldırılması ile başta Macarlar olmak üzere, her etnik gruptan köylüler şehirlere dolmuş ve İmparatorlukta yaygınlaşan sanayi kuruluşlarına işgücü olarak hizmet etmeye başlamışlardır. Şehirlere göç edenler sadece köylüler değildir; gelir kaynakları serflerin üretim gücüne dayanan alt ve orta derecedeki soylular da toplumsal dönüşümün kaçınılmaz bir sonucu olarak şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Daha ziyade taşrada, taşra şehirlerinde ve köylerde yerleşik bulunan Macar nüfus, evvelden beri zaten şehir ahalisinin büyük kısmını oluşturan ve Almanca konuşan Alman, Yahudi vs. etnik unsurlarla bir arada yaşamaya başlamıştır. Orta Avrupa'da ve özellikle Macaristan'da II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar hayatın birçok alanında aktif rol oynayan Yahudiler, bölgede milli devletlerin oluşmasından yahut oluşma aşamasında olmasından dolayı, yaşadıkları ülkelerin toplumuna gönüllü olarak asimile olma gayreti içerisine girmişlerdir. Örneğin Macar Yahudileri Macarca soyadları almıştır. "XX. yüzyılın başlarında Macarların ve Yahudilerin giderilemez farklılıkları, gelişim açısından hayırlı sonuçlar doğurmuştur. Macarlar sırf eski olduğu için, eski olan her şeye peşinen saygı duyar; Yahudiler sırf yeni olduğu için, yeni olan her şeye peşinen saygı duyar" (Szerb 1992: 418). Peki, romanda da temas edildiği gibi, bu kadar farklı etnik gruplardan ve toplumsal statülerden gelerek şehirlerin, özellikle de Budapeşte'nin sokaklarında kendilerini yan yana bulan bu insanlar hangi dilde konuşacaklar? Her türlü Almanlaştırma gayretine, Budapeşte'de Almancanın bir tür *lingua franca* olmasına rağmen, bu dönemde Macarca artık tam anlamıyla bir edebiyat dili haline gelmiştir (bkz. Doğan 2013). 1908-1941 yılları arasında Budapeşte'de yayımlanan *Nyugat* [Batı] dergisi, çeşitli etnik gruplardan gelen ve artık 'Macar' üst kimliği altında birleşmiş yazar-çizerlerin, aydınların bir araya geldiği bir yayın organı olmuştur. İsminin de ele verdiği üzere, derginin yayın politikası batıya, batılı fikir ve değerlere yönelmiştir. Dergi etrafında toplanan yazarlar, özellikle genç yazarlar, eserlerinde artık taşra hayatını ya da tarihsel olayları değil, şehir hayatını, şehir insanının meselelerini dile getirmeye başlar ve doğal olarak aralarında artık çok sayıda Yahudi kökenli Macar da vardır. Orta Avrupa coğrafyasında tiyatronun bu dönemde hayli popüler olmasının bir sebebi de, daha düne kadar küçük taşra kentlerinde, köylerde yaşayan insanların kendilerini bir anda büyük şehirlerin sokaklarında bulması, birbirlerini tanıma ihtiyacı içerisine girmesidir. Epik ve lirik anlatılardan farklı olarak, dramatik anlatımın, tiyatronun en önemli özelliği insanlara ayna tutmaktır; onları kendileriyle yüzleşmeye zorlamaktır.

Ferenc Molnár bir drama yazarı olmakla birlikte, romanlar da kaleme almıştır ve bu romanlar içerisinde hiç şüphesiz en ünlüsü dünya çocuk edebiyatının ölümsüz klasiklerinden olan *Pál Sokağı Çocukları*'dir. Bu romanı bir çocuk olarak okumakla bir erişkin olarak okumak arasında büyük farklar vardır. Dünya edebiyatına meraklı erişkin bir okur, hafızasını zorlayıp romanı hatırlamaya çalıştığında aklına ilk gelenler, anlatının başkahramanı Nemecek ve arkadaşlarının oyun alanı olarak kullandığı arsa için başka bir mahallenin çocuklarına karşı verdiği mücadele; sadece kendi aralarında bir anlamı olan bir topak cam macununu çiğneyen ve saklayan çocuklar; tropik bitkilerle dolu, içerisinde bir havuz bulunan karanlık sera ve doğal olarak Nemecek'in trajik sonu olacaktır. Fakat yine insan geriye dönüp baktığında, aklına bu silik görüntülerle beraber başka şeyler de gelecektir: Mesela Tom Sawyer, Oliver Twist, Salinger'in unutulmaz kahramanı Holden Caulfield ve tuhaf bir şekilde biraz Kemalettin Tuğcu, ama en çok da, belki de Nemecek karakteri daha ziyade bu çocuk kahramanla örtüştüğü için Oliver Twist.

Romandaki olaylar 1889 yılında Budapeşte'de geçiyor. Romanın olay örgüsü hemen hemen bütün çocuk romanlarında olduğu gibi pek de karmaşık değildir. Romanda anlatılan olaylar ve roman kahramanlarının bir kısmı Ferenc Molnár'ın gerçekten tanık olduğu olaylar ve tanıdığı kişilerdir. Şehrin Józsefváros isimli semtinde bulunan Pál Sokağı'ndaki çocuklar okul dışındaki zamanlarını mahalledeki boş bir arsada geçirirler; bu arsanın bitişiğindeki arsada bir hızar atölyesi de vardır. Kendilerine botanik parkını üs yapan diğer bir grup çocuk ise kızıl gömlekliler çetesidir. Pál Sokağı çocuklarının lideri János Boka, kızıl gömleklilerin lideri ise Feri Áts isimli çocuklardır. Kızıl gömlekliler çetesinin amacı, Pál Sokağı çocuklarının vatanları olarak gördükleri arsayı ele geçirmektir. Romanın asıl kahramanı fakir bir terzinin çocuğu olan çelimsiz, zayıf, fakat cesur yürekli Nemecek'tir. Pál Sokağı çocukları arsada yaptıkları savaşta kızıl gömlekliler çetesini yenilgiye uğratar. Nemecek'in zayıf bünyesi arsa için verilen bütün bu mücadeleler sırasında atlattığı badirelere daha fazla dayanamaz. Romanın sonunda savaşın galip komutanı János Boka üzüntü içerisinde arsaya gider ve hızar atölyesinin bekçisi ile yaptığı kısa sohbette arsaya bir bina inşa edileceği haberini alır. Şehir, çocukların uğruna o kadar mücadele verdiği arsayı ve arsaya beraber bütün umutlarını yutmuştur.

Peki, bu romanı dünyanın en çok okunan çocuk romanlarından biri haline getiren nedir? Her şeyden önce bu bir okul romanıdır ve hangi çocuk okula gitmemiştir ki? 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle de 20. yüzyılın başlarında, Macaristan'da okullaşma yaygınlaşmaya başlamıştır; yukarıda, 19 yüzyılın ortalarından itibaren şehirlere yoğun bir göç yaşandığından bahsedilmişti; işte okullaşma ihtiyacı, taşradan, değişik toplumsal katmanlardan ve etnik gruplardan gelen insanların eğitimi ve şehir hayatına intibakı ihtiyacından kaynaklanmıştır. "*Pál Sokağı Çocukları ve Ölüncüye Kadar İyi Ol başlıklı, okul hayatını ele alan iki tipik örnek, aynı zamanda toplumsal entegrasyonu ve toplumun farklı çevrelerini de sergiler. Tam anlamıyla çocuk romanı değildirler; romanlarda okula giden çocuklar şehirleşmenin ve baş gösteren köylü göçünün çelişkilerini tecrübe ederler*" (Ferenczi 2007: 774). Molnár anlatısına okulla başlıyor, sonra sokakla ve oyun alanı olarak kullanılan arsaya de-

vam ediyor; okul her çocuğun bir araya geldiği mekândır, sokaklar ve arsa ise sadece belirli çocuk gruplarının, yani çocuk çetelerinin.

Eco, *Casablanca* gibi “estetik açıdan (...) son derece vasat bir film”in (Eco 1993: 159) neden bu kadar popüler olduğunu irdelediği bir yazısında, olguyu şu şekilde açıklıyor:

Olay örgüsünü çekim sırasında uydurmak durumunda kalan yazarlar; bu olay örgüsünün içine her şeyi koydular. Her şeyi koymak içinse, daha önce denenmiş olanlar arasından seçim yapıyorlardı. Daha önce denenmiş olanlar arasından kısıtlı bir seçim yapılırsa, bu kişiyi özentili, sıradan bir filme, hatta kitsch’e [vurgu Eco’nun] götürür. Ancak daha önce denenmiş olanların tümünü bir araya getirirseniz (...) baş döndürücü yüksekliklere, dehanın sınırlarına erişirsiniz. (1993: 160-161)

Eco, buna ek olarak, tek bir arketip yerine olay örgüsüne “bir Sonsuz Arketipler kümesi”nin (1993: 161) dâhil edildiğinden bahsediyor ve çözümlemelerini “bütün arketipler sıkılmaksızın bir araya üşüştüğünde, Homeros’a özgü derinliklere erişilir. İki klişe insanı güldürür, yüz klişe ise duygulandırır” (1993: 164) tespitiyle bitiriyor. Molnár bu eserinden önce *Çocuklar, Cam Macunu Derneği* isimli iki küçük çocuk kitabı daha yayımlamıştır; *Pál Sokağı Çocukları*’nı “eski öğretmen Kornél Rupp’un kurduğu bir çocuk dergisinin ricası üzerine” (Nemeskürty 1985: 734) tefrika etmiştir. Eco’nun tespitleri Molnár için de geçerlidir; yazar küçük bir çocuk romanına inanılmayacak kadar şablon ve arketip yerleştirmiştir: Okul hayatı, öğretmenler, iyiler ve kötüler, erişkinler ve çocuklar arasındaki ilişkiler, çocuk çeteleri, boş arsa, iki çete arasında neredeyse savaş şeklinde edilen kapışma, aidiyet, ihanet, fedakarlık, intikam ve bir çocuk ölümü. Molnár bununla da kalmaz; satır aralarına aslında sadece erişkinlerin anlayabileceği bir yağın tarihsel, toplumsal mesaj, gönderme ve analogi yerleştirir; dolayısıyla anlatı erişkinlerin de okuyabileceği farklı bir metin haline gelir. Molnár romanda, kullanmakta çok mahir olduğu bir silahı daha devreye sokar: Dramatik anlatım. Roman bir epik anlatı türüdür; Molnár hem iyi kurgulanmış diyaloglar yoluyla hem de okurken insanın kafasında sanki tiyatrodan hissi uyandıran sahneler ve tasvirler (örneğin sınıf, arsa ve hızar atölyesi, botanik bahçesi) yoluyla romanı dramatize eder. Roman’daki gerilimin doruk noktası hiç şüphesiz iki çocuk çetesinin boş arsa uğruna çarpışmasıdır; romanın başkahramanı Nemecek’in ölümü bütün bir olaylar silsilesinin sonundaki, Adorno’nun ifadesiyle “âni bir kurtuluş” (akt. Ayaç 2003: 27) anını temsil eder. Poe, ölüm olgusunun bir edebî metindeki rolünü açıklarken “Kendi kendime sordum: ‘Tüm hüznü temalar arasında, insanların evrensel kavrayışına göre en hüznü olanı hangisidir?’ Belirgin yanıt ölüm oldu” (akt. Eco 1995: 55). Nemecek’in ölümü, bir arınma anı olarak anlatıda görev yapmasının yanında, bir çocuğun ölümünün okurda uyandırdığı hüznü ve üzüntü duyguları açısından da belirleyicidir; ayrıca ölüm hayırlı bir sonuca de neden olur: İki çocuk çetesi barışır.

Romandaki kahramanların taşıdığı Almanca, Slavca ve Macarca şahıs isimleri onların etnik aidiyetleri hakkında da fikir veriyor. Pál Sokağı çocuklarının okuduğu okulun yanında şekerlemeler satan ve Macarcayı zor konuşan İtalyan; ayrıca arsanın

yanındaki hızar atölyesinin bekçisi olan ve yine romandaki ifadeyle Macarcayı iyi konuşamayan ihtiyar Slovak şehrin karmaşık etnik yapısında işaret eder. Romanın başında kızıl gömlekliler çetesinin Nemecek ve arkadaşlarının bilyelerini zorla ellerinden alırken söylediği ve Budapeşte'nin çocuk argosunda 'el koyma' anlamına gelen *einstand* kelimesi aynı zamanda Macaristan üzerindeki Avusturya baskısına da bir göndermedir; çocukların uğruna mücadele verdikleri arsa, aslında vatan topraklarını temsil eder. Romanda taşra hayatı-şehir hayatı çelişmesine de atıflar bulunuyor; ikinci bölümün başındaki şu ifadeler bu açıdan aydınlatıcıdır: "*Arsa! Siz, Macar bozkırlarının sağlıklı çocukları, sizin evlerinizden dışarı adımınızı atmanız bile yeterli. Hiçbir zaman yüksek binaların arasına sıkışıp yaşamayan sizler; Budapeşte çocukları için boş bir arsanın ne anlama geldiğini anlayamazsınız*" (Molnár 2010: 33). Romanda Macar tarihine ve Macarlıkla ilgili sembollere yapılan atıflar da ilginçtir: Örneğin kızıl gömlekliler çetesinin lideri Feri Áts keşif yapmak üzere arsaya gizlice girer ve oradaki kırmızı-beyaz-yeşil renkli Macar bayrağını çalar. Bayrağı Csele isimli çocuğun ablası dikmiştir; János Boka, Csele'den ablasına bir bayrak daha diktirmesini ister, fakat Csele yeşil kumaş kalmadığını bildirir. Boka bunun üzerine Csele'den ablasına kırmızı-beyaz bir bayrak diktirmesini söyler. Kırmızı-beyaz bayrak Árpád Hanedanı'nın ve daha sonra ise Rákóczi Ferenc'in kullandığı savaş bayrağıdır ve burada kızıl gömleklilere karşı bir nevi savaş ilanının işaretidir. Yine Csele'nin ablasının diktiği bir başka bayrağın üzerinde "*And içeriz ki, bir daha asla esir halk olmayacağız*" (2010: 92) yazısı ve Nemecek'in hasta yatağında Boka'ya söylediği "*Ernö! Ya şimdi ya hiçbir zaman!*" (2010: 198) ifadeleri Macar özgürlük savaşçısı şair Sándor Petőfi'nin 'Milli Şarkı' isimli şiirine göndermedir. Romanın dokuzuncu bölümünde zaferden sonra Macun Derneği'nin zabıtlarında yer alan ifadelere yer veriliyor; buna göre Dernek üyelerinden, okulda okutulan tarih kitabındaki János Hunjadi ismi yerine János Boka isminin ve Mohaç yenilgisinden sorumlu tutulan piskopos Tomori'nin isminin yerine ise kızıl gömleklilerin lideri Feri Áts'ın isminin yazılmasını ister.

Macar edebiyatının dünya edebiyatına kazandırdığı ustalıkla kurgulanmış bu eser, hem her insana kendi çocukluk dönemini hatırlatan olay örgüsüyle başarılı bir çocuk romanıdır hem de döneminin toplumsal, siyasî olaylarına ışık tutması bakımından yetişkinlerce de zevkle okunan bir anlatıdır. Okunduktan yıllarca sonra bile insanın aklında kalan sahneler, Molnár'ın dramalaştırma alanındaki dehasına işaret eder. Roman, epik bir anlatımın drama teknikleriyle, hatta kimi yerde lirik anlatı unsurlarıyla nasıl ustaca kurgulanabileceğinin mükemmel bir örneğidir. Çok sayıda dünya diline çevrilmiş olması, yazarın çocuk ruhunu, çocukluk çağını herkesçe anlaşılabilir evrensel bir anlatı seviyesine çıkardığının da bir göstergesidir.

Kaynakça

- AYTAÇ, Gürsel (2003). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say.
- DOĞAN, İsmail (2013). “Macaristan’da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi” *D.T.C.F. Dergisi* 53/1: 53–62.
- ECO, Umberto (1995). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, (çev. Kemal Atakay). İstanbul: Can.
- ECO, Umberto (1993). *Günlük Yaşamdan Sanata*, (çev. Kemal Atakay). İstanbul: Adam.
- FERENCZI, Sándor (2007). “Psichoanalizis, pszichológia és modern magyar irodalom.” A magyar irodalom története. 1800-tól 1919-ig. (Szerk. Szegedy-Maszák Mihály és Veres András) Budapest: Gondolat, 771-790.
- MOLNÁR, Ferenc (2010). *Pál Sokağı Çocukları*, (çev. Tarık Demirkan), İstanbul: YKY.
- NEMESKÜRTY, István (1985). *Diák, írj magyar éneket II*. Budapest: Gondolat.
- SZÉCHENYI, Ágnes (2009). “Exile in the Hotel Plaza: The Twilight Years of Ferenc Molnár (1940–1952).” *Hungarian Studies* 23/1: 77–105.
- SZERB, Antal (1992). *Magyar irodalom története*. Budapest: Magvető, 1992.